

TARİHTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE GÜVERCİN (*Columba livia*) YETİŞTİRİCİLİĞİ

Orhan YILMAZ¹, Akif BOZ²

ÖZET

Gerçekleştirilen bu derleme çalışmasında, güvercin ile ilgili bazı temel bilgilerin bir araya getirilmesi amaçlanmıştır. Güvercin ilk evcilleştirilen kuş olarak bilinmektedir. Evcil güvercin 6.000 yıl veya daha fazla bir süredir farklı amaçlar için yetiştirilmektedir. Bazısı farklı uçuş stilleri için yetiştirilen çok değişik güvercin ırkları bulunmaktadır. Güvercinler yetiştirilme amaçlarına göre dalıcı, taklacı, makaracı, dönücü, filo uçucusu, yüksek uçucu, posta, süs ve ötücü olmak üzere gruplandırılabilir. Güvercin, Türk kültüründe nadiren olumsuz ama genellikle olumlu bir role sahip olmuştur. Türkler Müslüman olduktan sonra, güvercin Türk kültüründe kutsal bir yere yerleştirilmiştir. Bütün evcil güvercinler yenilebilmesine rağmen, Türkler güvercin etini nadiren tüketirler. Günümüzde süs ve uçuş özellikleri için yetiştirilen güvercinlerin çok az miktarı beslenmek amacıyla kullanılmasına karşın güvercin eti gelecekte insanlık için stratejik bir gıda maddesi olabilecek potansiyele sahiptir.

Anahtar kelimeler: Güvercin, güvercin yetiştirme, güvercin türleri, Columbidae

Pigeon Breeding (*Columba livia*) in Turkey from Past to Present

Abstract

This study was carried out to gather some basic pigeon information. Pigeon is known the bird which is the first domesticated. Domestic pigeon (*Columba livia*) has been bred for various purposes for six thousand years or more. Various forms of the Domestic pigeon exist which some of pigeons are bred for their flying abilities. They can be grouped related with their husbandry purpose as diver, tumbler (somersaulter), roller, spinner, fleet flier, high flier, racing homer, show and singer type pigeon breeds. Pigeon has always been an important figure in Turkish culture. Pigeon has generally been in positive role, but rarely negative role in Turkish culture. After Turks has become Muslim, pigeon has been niches in a holy place in Turkish culture. Although all domestic pigeons are edible, Turks rarely consume pigeon meat. Most of today's show and flying ability forms are seldom bred for food, but pigeon meat can be a strategic food source for human in the future.

Keywords: Pigeon, *Columba livia*, Pigeon breeding, Pigeon species, Columbidae

GİRİŞ

Güvercin, 300'den fazla türü olan Güvercingiller (Columbidae) ailesinden olup,, hızlı ve uzun zaman uçabilen; kugurdama ya da dem çekme denilen özel sesleri çıkaran, kısa vücutlu, sık tüylü ve yemle beslenen bir tür kuştur. Sık sık kumru ve güvercin tanımı birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Halk arasında “gugukçuk” olarak bilinen kumru, güvercinde daha küçük, zarif ve ince kuyrukludur. Güvercin ise daha iri, tombul, kuyrukları küt ve bol telekli bir kuştur (Anonim 1992, Anonim 1993^a, Anonim 1993^b, Anonim 1993^c, Öncel ve ark. 2001). Kutup bölgeleri, bazı okyanus adaları, Sahra Çölünün iç kesimleri ve ılıman iklim kuşağının en soğuk bölgeleri hariç, dünyanın her yerinde bulunmaktadır. (İbrahim Hakkı 1933).

1. İsim Kökeni

Sınırlı ve belli alanlardaki sözcükleri içine alan Gök Türk Yazıtlarında geçmeyen güvercin sözcüğü, Uygur metinlerinde kögürçün, kögürçken, kögürçün biçimlerinde geçmektedir (Caferoğlu 1968), Divanı Lugatit-Türk'te kökürçün olarak geçmekte, kökürçünleş- “güvercini ödül koyarak yarışa girmek”, biçiminde bir de türevi bulunmaktadır

(Atalay 1943). Anadolu ağzlarındaki, goğercin, güvercin, göğercin, güvercin tanımlarının yanında, Kögörçün (Bashöyük-Kadınhanı-Konya) biçiminin ise Kafkasya göçmenlerinden derlendiği anlaşılmaktadır (Anonim 1992; Eren 1858). Kökürçün, kögürçün biçimlerinin kök < gök sözcüğünün üzerine ek yığılması sonucu ortaya çıktığı anlaşılmaktadır (Atalay 1941). Bazı sözlük ve ansiklopedilerde ise güvercin isminin kökeninin, Moğolca “kügercin” kelimesinden geldiği belirtilmektedir (Anonim 1993^b).

2. Tür Özellikleri

Orta büyüklükte, küçükbaşlı, kısa boyunlu ve kısa bacaklı kuşlardır. Gagaları kısa, zayıf yapılı, ucu hafifçe aşağı kıvrıktır. Kanatları orta uzunluktadır. Oldukça hızlı uçarlar. Ayakları iyi gelişmiştir ve arka parmak yere değer (Anonim 1992). Tabiatta ağaçlarda ve kayalık yerlerde bulunurlar. Meyveler, taneli veya çekirdekli tohumlarla beslenirler. Yılda 3-5 kez kuluçkaya yatar ve genellikle iki yumurta bırakırlar. Kuluçka süresi ortalama 17-18 gün olup, genellikle gündüzleri erkek, geceleri dişi kuş kuluçkada bekler, yavruları birlikte büyütürler. Her iki eşeyde kuluçka zamanı kursaklarından süte benzer bir sıvı çıkararak, ilk dönemde yavrularını bununla beslerler. Yavrular

¹İğdir Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Zootečni Bölümü, 76100, İĞDIR

²Bozok Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Zootečni Bölümü, 66100, YOZGAT

yumurtadan gözleri kapalı, tüysüz ve çıplak çıkmaktadır. Yavru 3-4 haftalık olunca, kendi yiyeceğini kendi sağlamaya başlar. Sınıflandırılmaları karmaşıktır (Anonim 1993^a, Anonim 1993^b, Anonim 1993^c, Anonim 2011^b). En uzun 30 yıl yaşamaktadırlar (Nalçacı 1994). Güvercinlerin bilince sahip oldukları, az düşünebildikleri ve bazı çıkımlarda bulunabildikleri ortaya konmuştur (Dawkins, 2010).

Güvercinlerin önemli özellikleri arasında emerek su içme ve yavrularını "kuş sütü" ile besleme davranışları yer almaktadır.

Emerek su içme davranışı: Güvercingillerde su içme şekli diğer birçok kuştan farklıdır. Diğer kuşlar, bir yudum su alıp kafalarını yukarı doğru kaldırarak suyu yutarlar. Kuşlarda burun delikleri ile gagalarının arasını kapatabilecek bir yapı bulunmadığı için vakum oluşturup suyu ememezler. Suyu gırtlaklarına iletebilmek için kafalarını yukarı kaldırma gereksinimi duyarlar. Ancak güvercingiller, burun deliklerini de suya daldırır ve yemek borusundaki kasların yardımı ile vakum oluşturarak aynı memelilerde olduğu gibi suyu emerek içerler. Bu özellik sadece güvercingiller familyasına ait kuşlarda bulunmaktadır. Bu özellikleri nedeni ile güvercinlerin içecekleri su kaynaklarının ya da su kaplarının gaga ve burun deliklerini daldırabilecekleri derinlikte olmaları gerekir (Anonim 1993^a).

Kuş sütü salgısı: Bütün kuşlar içinde yalnızca güvercin ve kumrulara rastlanan benzersiz bir özellik, yavruların beslenmesi için "güvercin sütü" adı verilen bir salgının salgılanmasıdır. Yavrular yumurtadan çıktıktan sonra yaklaşık bir hafta süre ile bu salgı ile beslenirler. Daha sonra ana ve babalarının kursaklarında öğüttükleri yarı sindirilmiş besinle beslenmeye geçerler. Yavru kuş gagasını ebeveynlerinin ağzının içine sokar ve ebeveynlerinin kusmasını sağlayarak bu salgıyı alır. Hipofiz bezinin salgıladığı prolaktin hormonu, bu salgı mekanizmasını harekete geçirmektedir. Kursak çeperinden salgılanan bu besleyici maddenin bileşimi memelilerdeki süte oldukça yakındır. Halk arasında "kuş sütü" olarak bilinen bu salgı, güvercinlerde sadece kuluçka dönemi sonuna doğru yaklaşık bir hafta süre ile salgılanmaktadır (Anonim 1993^a).

3. Güvercinlerin sınıflandırılması

Çeşitli şekillerde sınıflandırılırlar. Uzun gagalı-kısa gagalı, paçalı-paçasız, tepelikli-tepeliksiz gibi sınıflandırmalar yapılmakla birlikte en çok tercih edilen yetiştirilme amacına göre yapılan sınıflandırmadır. **Güvercinler yetiştirilme amacına göre;**

Süs güvercinleri: Dış görünüşlerinin ilginçliği ve güzelliği nedeni ile yetiştirilen güvercinlerdir. Baş üstünde takke, göğüste gül, bacaklarda paça gibi ilave özellikler, daha gösterişli kuyruk, göğüs gibi vücut parçaları, farklı ve ilginç göz ve telek rengi gibi özellikler nedeni ile tercih edilen güvercinlerdir. Süs için yetiştirilen güvercinlere Alabadem, Burmalı,

Çiçi, Demkeş, Fırfırlı, Göğsüak, Hünkari, İçağlı, İskenderun, İstanbullu, Karakan, Ketme, Kızılbaş, Selçuk, Taklambaç, Tavuskuyruk, Yaşmaklı ırkları örnek verilebilir.

Dalcı güvercinler: Bu güvercinler belirli bir yüksekliğe çıktıktan sonra, kendisine pırlı (parlı) gösterildiği zaman, hemen dalan güvercinlerdir. Yerde güvercin sahibinin, elinde tuttuğu beyaz renkli güvercini, gökyüzünde uçan güvercine göstermesine pırlı ya da parlı adı verilir. Dalcı güvercinlere Adana, Azman, Bango, Baksa, Dolapçı, Domino, Dönek, Kelebek, Mısırı, Ödemiş ve Yoz ırkları örnek verilebilir.

Filo uçucuları: Bu ırkın bireylerinde dalma, takla atma, dolap, çember dövme ya da dönme gibi özellikler bulunmaz. Bu güvercinler gökyüzünde toplu halde uçarak, hünerlerini sergilerler. Bunlar Ağ, Amberi, Bağdat, Baştankara, Bayramlı, Buludî, Burmalı, Çakırlı, Çiçi, Dervişaliler, Fırfırlı, Halebi, İskenderun, İspir, İspir Bağdadi, İstanbullu, Karaperçemli, Karakuyruk, Keşpir, Kımırlı, Mazoni, Meverdi, Müsevvet, Nakışlı, Safra, Sırtıkızıl ve Yaşmaklı ırklarıdır.

Taklacı güvercinler: Adından da anlaşılacağı gibi, uçarken öne ya da arkaya takla atan güvercinlere verilen addır. Taklacı güvercin ırklarına Alabadem, Çakırlı, Çorum, Göğsüak, İçağlı, Ketme, Kızılbaş, Malatya, Taklambaç ve Van Yüksek Uçucusu örnek verilebilir.

Çember dövücüler: Bunlar havada bir çember şeklinde dönerken, aynı zamanda takla atan güvercinlerdir. Anadolu Çember Dövücüsü bu gruba örnek verilebilecek bir ırktır.

f. Makaracı güvercinler: Bu gruba giren güvercinler, havada kendi çevrelerinde dönerek süzülürler. Bu hareketleri bir makaraya sarılan ipe benzediği için, güvercinlerin bu hareketine makara, bu tip güvercinlere de makaracı denmiştir. Makara yaparken süzülmenin ölçüsü bir elektrik direği uzunluğudur. Standart bir makaracı güvercinin en az bir elektrik direği boyu süzülmesi gerekir. İyi yetiştiricilerin hedefi 3-4 direk boyu makara yapan kuşlar yetiştirmektir. Makaracı ırklara Bursa, Çakal, Mülakat, Oryantal ve Trakya Makaracısı örnek verilebilir.

Dönücü güvercinler: Bu güvercinler havada çeşitli dönüş manevraları yaparlar. Bu gruba Dolapçı, Dönek, Kelebek ve Ödemiş ırkları örnek verilebilir.

Ötücü güvercinler: Havada yaptıkları çeşitli hareketler ya da dış güzelliklerinden daha çok, çeşitli şekillerde icra ettikleri ötüş özellikleri ile ön plana çıkan güvercinlerdir. Ankut, Bayburt ve Kumru ırkları bu gruba giren güvercinlerdir.

Yarış güvercinleri: Posta güvercini adıyla bilinen güvercinlerdir. Bu güvercinler, yetiştirildikleri yerden belirli bir uzaklığa bırakıldıktan sonra, belirli bir sürede eski yerlerini bulan güvercinlerdir. Bu mesafenin uzunluğu birkaç kilometreden, bazı uzun maraton yarışlarında, birkaç bin kilometreye kadar

çıkabilmektedir. Bu güvercinlerde belirli bir renk ya da şekil standardı yoktur. Bu kuşlar tamamen uzun mesafe uçuşa ve eski yerini bulma özelliklerine göre yetiştirilirler.

Yüksek uçucular: Kartal, şahin ve atmaca gibi yırtıcı kuşlar yüksekte uçtuklarından, güvercinler genellikle yüksek mesafeleri sevmeyizler. Yükseklere çıkarak uçuşmayı tercih eden güvercinlere yüksek uçucu adı verilir. Bu gruba Van Yüksek Uçucusu örnek verilebilir.

Besi güvercinleri: Sadece besleme amacıyla yetiştirilen ve diğer uçuşa ve form gibi özelliklerine dikkat edilmeyen güvercinlerdir. King, Mondaines, Carneau gibi yabancı kaynaklı ırklar bu gruba örnek verilebilir (Sarıca ve ark. 2003).

4. Güvercinlerde Yön Bulma

Güvercinlerin ve özellikle uzun mesafe kat eden posta güvercinlerinin yönlerini nasıl buldukları konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. İlk önce güvercinlerin yeryüzü şekillerini ezberledikleri üzerinde durulmuştur. Daha sonra ise güneşin ve yıldızların konumlarına bakarak yönlerini buldukları düşünülmüştür. 1947 yılında geliştiren yeni bir varsayıma göre de güvercinlerin yerin manyetik alanını yön bulma amacı ile kullanabildikleri ortaya çıkartılmıştır. Ancak, en son varsayıma göre güvercinlerin koku alma duyuları sayesinde hedeflerine ulaştıkları ileri sürülmektedir. İlk kez 1972 yılında Papi, ve 1980 yılında Almanya'da Wallraff tarafından ileri sürülen bu görüşe göre, her coğrafi bölgenin uçuşu maddelerden oluşan, kendine özgü moleküllerden oluşan kokuları bulmakta ve güvercinler bu kokulara göre yollarını bulmaktadırlar. Posta güvercinlerinin bu kokuları ayrı ayrı tanıyabildikleri düşünülmektedir. Koku alma duyuları geçici olarak köreltilen güvercinlerin tanımadıkları bir bölgeden geri dönmeyenler ancak, bölgeyi önceden tanyorsalrsa geri dönebildikleri gözlenmiştir. Bugün koku varsayımının diğer yön bulma yetenekleri ile birlikte ve duruma göre kullanıldığı düşünülmektedir (İşçen 2004). Güvercinler bu uzun yolculukları esnasında süper yakıt olarak iç yağın kullanmaktadırlar (Bilgin 2010).

5. Güvercinlerden yararlanma yolları

Güvercinler insanlara birçok yönden hizmet etmektedirler:

a. Güvercinler günümüzde en yaygın şekilde hobi amacı ile yetiştirilmektedir. Güvercinin dış görünüm olarak göze hoş görünen yapısı, yuvasına sadık olması, havada çeşitli oyun, takla ve manevralar yapması birçok kişinin ilgisini çekmektedir. Güvercin yetiştiricilerinin büyük bir çoğunluğu güvercin yetiştirmeye daha çocuk yaşlarda başlamaktadır. Güvercin yetiştiren kişilerin sakin yaradılışlı, insan sevgisi dolu ve barışsever insanlar oldukları gözlemlenmektedir.

b. Günümüzde birçok güvercin yarışması yapılmakta ve sportif amaçlı güvercin yetiştiriciliği

yapılmaktadır.

c. Posta ırkı güvercinlerin yetiştirilmesi haberleşme ve ulaşım imkânlarının kısıtlı olduğu devirlerde daha önemliydi (Anonim1993^b). Örneğin Fransa Ordusu II. Dünya Savaşı sırasında 30.000 adet posta güvercinine sahip olduğu halde günümüzde bu sayı 300 adete düşmüştür. Puerto Rico ve Guatemala'da telefonun olmadığı dağlık alanlarda ve mesajların saatler süren büyük zorluklarla ulaştırılmaya çalışıldığı sert coğrafi bölgelerde mesajlar güvercinlerle yollanabilmektedir. Bazı yerleşim yerleri doğal felaketler, askeri veya terörist saldırılar gibi umulmayan faaliyetlerce izole edilebilir. Bu gibi durumlarda güvercinler can kurtarıcıdır. Örneğin, Puerto Rico'da arabaların köyden şehre 1.5-2 saatte aldıkları yolu güvercinler 20 dakikada almakta ve köylülerin gereksindikleri bazı ilaçları taşıyabilmektedirler. Haberci güvercinler ile ilgili bir diğer örnek Fransa'dan verilebilir. Buna göre siyah-beyaz haberci güvercinler her gün Fransa'nın kuzeybatı kıyısındaki Petit Gendarne kasabasından 23 km'lik yolu uçarak hastaneye kan taşımaktadır. Güvercinlerin göğüslerinde özel bir koşuma sarılarak yollanan kan tüpleriyle hastanede basit, etkili ve ekonomik bir şekilde kan testleri yapılabilmektedir. İki güvercin ortalama 40 gr ağırlıkta her ikisi de aynı kanı içeren test tüpleri bağlanmaktadır. Bu servis özellikle turist akımının olduğu yaz mevsiminde trafik kazalarının arttığı dönemde değer kazanmaktadır. Kuşlar, Granvilli yöresiyle Avranches hastanesi arasındaki 27 km'lik yolu hazırlanma süresi de dahil olmak üzere 11 dakikada kat edebilmektedir. Akaryakıt fiyatı yüksek olan Fransa'da bir kaç mısır danesiyle yönetilen böyle bir operasyonun ekonomik değeri oldukça büyüktür (Muğlalı 2001).

d. Güvercin gübresi Osmanlılar zamanında ihraç edilen bir maddeydi. Bu nedenle çeşitli şehirlerde güvercinler için özel binalar inşa edilmiş ve ticari güvercin gübresi üretimi yapılmıştır. Kapadokya yöresinde "güvercinlik", Kayseri'de "burç" ve Diyarbakır'da "boranhane" olarak adlandırılan yapılar günümüzde de halen görülebilmektedir (Büyükmihçi 2006, Bekleyen 2007). Güvercinler, en pahalı doğal hayvan gübresi olan güvercin gübresinin hammadde kaynağıdır. Güvercin gübresinin PH derecesi yüksektir. Otomobil kaportasına temas ettiğinde, kısa sürede boyaya zarar verebilir. Ayrıca, güvercin dışkı ayakkabı yapımından kullanılan derilerin işlenmesinde de kullanılmaktadır (Özdemir 2005). Güvercin gübresi; koyun, keçi, bildircin, yarasa gübresi diğer hayvan gübreleri ile kentsel katı atıklar ve mantar kompostu içinde en fazla kuru madde ve organik maddeye sahip gübre çeşididir (Pekşen ve Günay 2009, Demirtaş ve ark. 2011).

e. Güvercin eti, tavuk etine alternatif olmasa da, gelecekte iyi bir hayvansal protein kaynağı olabilecek potansiyele sahiptir. ABD'de güvercin çiftliklerinde 35.000 çiftin üzerinde damızlık kuş bulunduğu bildirilmektedir. Başta Kuzey Afrika ve Orta Doğu

olmak üzere yüz yıllardır yetiştirilmektedir. Yetiştirilmeleri için fazla bir alan gerekmediği için şehirlerde de kolaylıkla yetiştirilirler. Kuzey Amerika'nın bazı bölgelerinde ve Avrupa'nın çeşni (gourme) marketlerinde güvercin eti pahalı bir yiyecek olarak satılmaktadır. Genç güvercinler tüy gelişimi henüz daha yeni tamamlanıp uçmaya başlamadan önce genellikle 21-30 günlükken kesilirler. Bu dönemde yenebilen et oranı en yüksek seviyede olup, uçmaya başladıktan sonra et sertleşmeye başlar. Ağırılık, ırka, beslemeye ve diğer faktörlere bağlı olarak 340-680 gr arasında değişir. Güvercinlerin et üretimine en uygun olanları White King ve Red Cameau'dur. ABD orijinli olan White King kısa bacakları ve geniş vücut yapısıyla etçi ırkların genel özelliklerini taşır. Kafa oldukça büyüktür, deri pembemsi beyaz ve sık tüylüdür. Yetişkin kuşlar 750-850 gr ağırlıktadır. Cameau ailesinin bir varyetesi olan Red Cameau, White King kadar üretken bir varyete olmayıp 650-740 gr ağırlıktadır (Muğlalı 2001, Sarıca ve ark. 2003).

f. Güvercinler başta fizyoloji ve psikoloji olmak üzere bazı bilimsel çalışmalarda denek hayvanı olarak yoğun şekilde kullanılmaktadırlar (Muğlalı 2001). Psikolojide davranışlar için "batıl" kavramını ilk kullanan kişi B. F. Skinner isimli bilim adamıdır. Güvercinlere yem vererek gerçekleştirdiği bir deneyin sonuçlarını "Supersitition in the Pigeon" adı ile yayımlamıştır (Hoşrik 2010).

g. Bazı şehirlerde onbinleri bulan güvercin yetiştiricileri ile bunların beslediği milyonlarca güvercin için sarf edilen yem, ilaç, malzeme gibi ihtiyaç maddeleri, birçok kişiye gelir kapısı olmaktadır.

6. Güvercin Yetiştiriciliği İnsanların evcilleştirdiği bilinen ilk kuş güvercindir. Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika'yı içine alan Paleartik Bölgenin batısında yaşayan kaya güvercininden evcilleştirilen bu kuşların ortaya çıkışı M.Ö. 4.500'li yıllara dayanmaktadır (Anonim 1993^a). İlk kez Irak'ta evcilleştirildiği ve eti için kafeste beslediği sanılmaktadır (Anonim 1993^b). İlk evcilleştirildiği dönemden günümüze kadar geçen süre içerisinde, yaklaşık olarak 800 civarında güvercin ırkı geliştirilmiştir. Bu ırklar dış görünüşlerinin güzelliği, uçuş ve yön bulma yetenekleri, ya da eti için yetiştirilmiştir. Özellikle uzun süre uçabilme ve salındığı yere dönebilme özelliğinden çok eskiden beri yararlanılmıştır. Bu amaçla yetiştirilen ve "Posta güvercini" olarak bilinen ırk, atası olan kaya güvercinine çok benzer. Ama ondan daha iridir (Anonim 1992, Anonim 1993^b).

7. Türkiye'de Güvercin Yetiştiriciliği

Antalya'nın Kaş ilçesi, Islada Antik kenti nekropolünde yapılan kazılarda, bir lahitin üstünde güvercin figürlerine rastlanmıştır. Bu lahit "Güvercinli mezar" olarak adlandırılmaktadır. Roma

Döneminden kalma ve altından yapılmış iki küpe güvercin şeklindedir ve günümüzde Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinden sergilenmektedir. Assos'ta yapılan nekropol kazılarında, sekiz numaralı lahitten üç güvercin heykeli çıkarılmış, Çanakkale Müzesinde sergilenmektedir. İçel'in Mut İlçesi yakınlarındaki Dağ Pazarı Kilisesi adı ile bilinen bazilikanın taban süslemelerinde, diğer birçok kuş ile birlikte güvercin figürlerine de rastlanmaktadır. Konya Selçukluların başkenti ve güvercin yetiştiriciliğinin önemli merkezlerinden birisi olmuştur. Burada 'Selçuklu' adı ile bir ırkın yetiştiriliyor olması, güvercin yetiştiriciliğinin Selçuklular zamanından günümüze kadar yapıldığına bir kanıt olabilir (İşçen, 2010). Evliya Çelebi Seyahatnamesinde İstanbul'da kuşbazlara ait 500 civarında dükkân olduğundan ve 600 kişinin bu işle uğraştığından söz etmektedir. Güvercin ırklarından Pal, Taklabaz, Şeber, Cevizi, Şami, Mısıri, Bağdatlı, Munakkit, Alare, Marselos, Demkeş, Sabe, Talazlı, Pelenk, Jebar, Kızıl Ala, Kara Ala, Tekir Ala, Varkil Ala, Sade Kut, Taçlı Kut ve Çakırlı Kut gibi ırkları bilinmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, 1925 yılında Nuri Halil adında bir subay tarafından yazılan 488 sayfalık kitabın ismi "Muharebe Vasıtalarından Güvercin Usulü Talim ve Terbiyesi"dir. 1931-1936 yılları arasındaki arşiv belgeleri Rusya ile posta güvercini ticareti yapıldığını ortaya koymaktadır (İşçen 2010).

8. Türk Kültüründe Güvercin

Türk Tarihindeki yazılı ilk sözlük Divanı Lügati Türk'te güvercin kelimesi geçmektedir (Çakmak ve Işın 2005). Güvercin kelimesi Karaçay-Malkar Türkçesinde "kögürçün", Gagavuzcada "güvercin", Kumukçada "gögürçün", Tatarcada "kügerçin" ve Türkmencede "kokürçün" şeklinde kullanılmaktadır (Develi 1997, Tokatlı 2003, Tavkul 2005, Küçük 2010). Anadolu ağız ve lehçelerinde güvercin, gövercin, göyerçin, göğerçin olarak kullanılmaktadır (Tokatlı 2003, Bilir 2009).

Altay ve Saha Türklerinin efsanelerinde, yeryüzünün hakimi Tengiz Han zamanında, Tengri Ülgen, Nama'ya tufan olacağını ve bir gemi yapmasını söyler. Tufanın bitip bitmediğini anlamak için, Nama gemiden bir güvercin yollar. Güvercin gagasında bir dal parçası ile geri döner (Işankul 2002, Gömeç 2011). Sibirya Türklerinin masallarında insanın hayvan ile evlenmesi motifleri bulunmaktadır. Eberhard ve Boratav'ın derledikleri bu masalların 83 ve 84 numaralı kayıtlarında dişi güvercinler insan ile 93 numaralı masal kaydında ise erkek güvercinler kadınlar ile evlenmektedir (Dilek 2007). Özbekistan ölüm adetlerinde can insan bedeninden güvercin, kelebek ya da pervane böceği şeklinde çıkmaktadır (Baydemir 2009). Ebu Müslim ölünce bir güvercin olup, uçar gider (Artun 2009). Hünkâr Hacı Bektaş Veli Anadolu yolculuğunu Efsanelerde kimlik gizleme motifi gereği, güvercin donunda yapar ve Karacahöyük'e varır (Bekki 2004, Talas 2004, Salman

2005). Dede Korkut Kitabında Deli Dumrul, Azrail'i öldürmeye kalkar. Azrail bir güvercin donuna girip kaçır (Bekki 2004, Artun 2009, Kaya 2009).

Türk Masallarında devin canı, ulaştırılması çok zor bir yerdeki bir domuzun karınıdaki iki kutu içinde yaşayan iki güvercindir. Devin öldürülmesi için, önce bu güvercinlerin bulunup, öldürülmesi gerekmektedir (Sever 2003, Bağcı 2011). Türk masallarında sık sık “ruhun beden dışında bir canlı hayvan şeklinde saklanması” motifi ile karşılaşılır. Güvercin bu hayvanlardan birisidir. Seyfülmülk masallarının birinde, ölüm ruhu bir sırça tabut içinde denizin dibinde güvercin şeklinde saklıdır. “Ateşi Mercimek” adlı başka bir masalda ölüm ruhu kapının önündeki bir taşın altında saklı duran üç güvercin şeklindedir. “Kırkıncı Oda” masasında ruh, iki güvercin, “Yeloğlu Köse” masasında ise üç güvercin şeklindedir (Bekki 2004). Mevlana'nın hizmetçisi olduğu iddia edilen Kirdeci Ali'nin, meşhur Kesikbaş Destanı dışında, Güvercin Destanı ve Ejderha Destanı adlı iki destanı daha bulunmaktadır (Zariç 2009). Naki Tezel'in Türk Masalları eserindeki “Bahtiyar ile Hoptiyar” masasındaki Bahtiyar istediği zaman insan, istediği zaman güvercin şeklindedir. Aynı yazarın Kırk Haramiler adlı masasında, devrin padişahını hırsız Tahir'in eline düşüp ölmekten kurtaran iki güvercindir (Bağcı 2011).Efsanelerde kimlik gizleme motifi gereği, Bektaşî Halifesi Resul Baba altın geyik ve güvercin donlarına girer. Anadolu'daki birçok menkıbede kuş donuna girip, hacda namazını eda edenlerin, üç güvercin olarak arkadaşları ile hacca gidenlerin, savaşa güvercin donunda katılanların hikâyeleri anlatılır (Önal 2010). Erdemli yöresindeki masala göre delikanlı güvercin, kız ise kaplumbağa kılığına girer (Bozlak 2007).

Tatar Türklerinin şiirlerinde güvercin, özellikle bir çift güvercin daima aşkın ve barışın simgesidir (Mingazova 2008). Fehim-i Kadim Divanında “kebuter” ve “hamam” adı ile bahsedilen güvercin, eski zamanların iletişim aracı olarak geçmektedir (Durkaya 2010). Nedim'in şiirlerinde gönül, bazen güvercin yavrusu gibi tir tir titremekte, bazen ise bir güvercin kadar korumasız ve ürkek tanımlanmaktadır (Akbadak 2008).

Dalaman Yöresindeki halk inanişına göre güvercinler kutsaldır. Bir güvercin avcılar tarafından vurulduğu zaman, pervane gibi havada döner ve boynunu kibleye dönerek, düşer. Gözlerinden yaş akar. Güvercin vuranları tüfek teper, tüfeği parçalanır, ağzı burnu kan içinde kalır. Çünkü Hz. Muhammet zamanında güvercinin ayağına mektup bağlanmış ve o peygamber için postacılık yapmıştır. Yine aynı yörede başka bir efsaneye göre peygamberimizi düşmanları sıkıştırır. Peygamberimizin üstünden güvercin ve keklıklar uçmaktadır, onlardan yardım ister. Keklik peygambere ihanet eder ve “Yat da bak, saklanma” der. Güvercin ise “Karşıdaki karakavağın içine saklan” diyerek onu korur. Bunun üzerine peygamber güvercinine “Alayınız çok olsun” diye dua, ama keklığe

de beddua eder. Bu yüzden keklık 30-32 yumurta yumurtladığı halde, yavrularının ancak 2-3 tanesi hayatta kalır, güvercin ise 2 yumurta yapar ancak yavrularının ikisi de hayatta kalır (Büyükokutan 2006). İstanbul halkı güvercinler mescitlere ve evlere yuva yaptıkları için, güvercin etini yememektedirler (Öğüt 2002). Ayrıca birçok mani ve halk türküsünde güvercin adı geçmektedir (Uçaner 2008; Yankın ve Öztürk 2011).

Azerbaycan ve Anadolu-Türk halılarında diğer hayvan motifleri ile birlikte, güvercin motifinin de sıkça kullanıldığı görülmektedir (Deniz 2007). Ağrı yöresi halı yastıklarında yapılan incelemede, geleneksel Anadolu figür dünyasında iyi talih, mutluluk, sevgi ve haberciliği sembolize eden güvercin ve kumrunun sıkça kullanıldığı görülmektedir (Çetin 2010). Renk adlandırmalarında Gagavuz Türkçesinde sadece “güvercin” rengi kullanılırken, Anadolu'da “güvercinboynu, güvercingöğsü ve güvercin kanı kırmızısı” olmak üzere üç çeşit renk kullanılmaktadır (Küçük 2010).

9. Dini Motiflerde Güvercin

Güvercinle ilgili ilk bilgiler Tevrat'ta yer almaktadır. Tekvin 8'de Nuh Peygamberin, tufanın bitip bitmediğini öğrenmek için güvercin uçurduğundan ve güvercinin ağzında bir zeytin dalı parçası ile döndüğünden bahsedilmektedir (Armutak 2008, Karagöz 2010). Yine Tekvin 8'de Allah'ın Hz. İbrahim'e “Bana üç yıllık bir inek ve üç yıllık bir keçi ve üç yıllık bir koç ve bir kumru ve bir güvercin yavrusu al.” emrini vermektedir (Armutak 2008). Eski Ahit'te yemininden dönen kimsenin, yemin kefareti olarak sosyal statüsü ve ekonomik durumuna göre koyun, keçi veya iki güvercin (kumru da olabilir) kurban etmesi gerektiğine işaret edilmiştir (Öztürk 2002).

Güvercin Matta ve Yuhanna İncil'lerinde de geçmektedir. Güvercin İncil'de saflığın ve kutsal ruhun simgesi olarak tanımlanmıştır. İzmir'de, antik Smyrna kentinde bulunan Aziz Polycarp Kilisesinin kubbесinin orta kısmında, kutsal ruhu simgeleyen bir güvercin resmi yer almaktadır (Gültekin 2003).

Kuran'da Bakara Suresi'nde Hud Suresi'nde güvercin den söz edilmemektedir.

Süryani filozoflarından Bar Ebroyo/Ebu'l-Farac 13. Yüzyılda mistik düşünce alanındaki fikirlerini “Güvercin Kitabı” adlı eserlerinde dile getirmiştir (Doru 2007). Alevi-Bektaşilerde güvercin kutsal sayılan hayvanlardandır. Hacı Bektaş öğretisinde aslan ve ceylan birlikte işlenerek, güvercin görünümünde ortaya çıktığı dile getirilmiştir (Özcan 2002).

Sonuç

İlk evcilleştirilen kuş olan güvercin, günümüzde artan bir önemle yetiştirilmeye devam etmektedir. Güvercin, kuş sınıfı içerisinde en hızlı büyüyen türdür.

Bu özelliği, gelecekte beslenme konusunda insanlığın yaşaması olası tehlike için küçük bir çözüm olabilir. Türkiye'de daha çok hobi olarak yetiştiriciliği yapılan güvercinin, besi amaçlı yetiştirilen ırklarının da Türkiye'ye getirilmesi sağlanmalı ve bu konuda çalışmalar yapılmalıdır. Bu konunun bilim adamlarınca araştırması gereken bir konu olduğunu söyleyebiliriz.

Teşekkür

Güvercin ile ilgili çalışmalarım sırasında her zaman destek olan hocalarım Prof. Dr. Mehmet Ertuğrul (Ankara Üniversitesi) ve Prof. Dr. Türker Savaş (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)'a teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

- Akbudak, Y. 2008. Nedim'in Şiirlerinde Aşk Besleyen İki Kavram. İstanbul üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 18: 249-276.
- Aldemir, H. 2011. Vahiy Öncesi Kur'an Kıssalarının Bilinebilirliği. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 11 (1): 195-218.
- Anonim. 1992. Meydan Larousse. Sabah Yayınları. Cilt Cilt:8, Sayfa:267. İstanbul.
- Anonim. 1993^a. Temel Britannica, Ana Yayıncılık A.Ş. Cilt:7, Sayfa:309-311. İstanbul.
- Anonim. 1993^b. Yeni Rehber Ansiklopedisi. İhlas Gazetecilik Holding A.Ş. Cilt:7 Sayfa:179-180. İstanbul.
- Anonim. 1993^c. Ana Britannica, Ana Yayıncılık A.Ş. Cilt:14 Sayfa: 253-254. İstanbul.
- Anonim, 2011^a. Batı Sanatı Tarihi. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. www.megep.meb.gov.tr (erişim 08.12.2011)
- Anonim, 2011^b. Güvercin. tr.wikipedia.org (erişim 18.11.2011)
- Armutak, A. 2008. Yahudi ve Hristiyan Dini Kutsal Kitaplarında Hayvan Hakları. İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, 34 (1): 39-55.
- Artun, E. 2009. Türklerde İslamiyet Öncesi İnanç Sistemleri Öğrettiler Dinler, Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri. Kitabevi Yayınevi, İstanbul.
- Atalay, B. 1941. Divanı Lûgati't-Türk Tercümesi. C. III. s. 419, Ankara, 1941
- Atalay, B. 1943. Divanı Lûgati't-Türk Dizini, a. 358, Ankara.
- Aydın, A. 1988. Hasan Basri, Hayatı ve Hadis İlmindeki Yeri. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8: 91-113.
- Bağcı, E. 2011. Naki Tezel'in Türk Masalları Adlı Eserindeki Kahramanların Rollerinin İncelenmesi. Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (1): 221-242.
- Baydemir, H. 2009. Özbekistan'da Ölüm Adetleri. Turkish Studies, 4 (8 Fall): 662-684.
- Bekki, S. 2004. Türk Halk Anlatılarında Ölüm Ruhu Motifi. Milli Folklor Dergisi, 62: 53-66
- Bekleyen, A. 2007. Diyarbakır Kırsalında Güvercin Evleri: Boranhaneler, Karaçalı (Tilalo) Köyü. Trakya Üniversitesi Journal of Science. 8 (2): 99-107.
- Bilir, F. S. 2009. Gülnar Ağzı (Gülnarca). www.saadetbilir.com, (erişim 06.12.2011)
- Bilgin, C. C. 2010. Kuşların Gizemli Yolculuğu. www.taklaciguvercin.com, (erişim 13.05.2010)
- Bozlak, Ü. G. 2007. Erdemli Masalları. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Büyükmıhçı, G. 2006. 19. Yüzyıl Anadolu'sundan Günümüze Yansıyan Özgün Bir Tarımsal Ticaret Yapısı: Güvercinlikler. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 21 (2): 97-119.
- Büyükokutan, A. 2006. Dalaman Yöresinde Tespit Edilmiş Avcılıkla İlgili İnanç ve Uygulamalar Üzerinde Bir Değerlendirme. Türk Kültüründe Av Sempozyumu, 15-16 Kasım 2006. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları ve Uygulama Merkezi.
- Caferoğlu, A. 1968. Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, s. 114, İstanbul.
- Çakmak, M. ve Işın, M. 2005. Anadolu Kuş Adları Sözlüğü: Türkçe, İngilizce, Latince. Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Çetin, Y. 2010. Ağrı Yöresi Halı Yastıkları. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, 17:61-70.
- Dangerfield, W. 2004. Güvercinler Havada Nasıl Yön Bulur. www.guvercinleri.com, (erişim 13.05.2010)
- Dawkins, M. S. 2010. Güvercinlerde Bilincin Varlığı Üzerine Bir Deney (Hayvanların Sessiz Dünyası). Tübitak Popüler Bilim Kitapları. www.taklaciguvercin.com, (erişim 13.05.2010)
- Demir, N. 2011. Sözlü Türk Kültüründe Hacı Bektaş Veli. Gazi Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Dergisi, 57: 15-29
- Demirtaş, I., Arı, N., Arpacıoğlu, A., Kaya, H. ve Özkan, C. 2011. Değişik Organik Kökenli Gübrelerin Kimyasal Özellikleri. Batı Akdeniz Araştırma Enstitüsü Yayınları. Www.batem.gov.tr/yayinlar/derim/2005/201-09%20(6).pdf (erişim 13.05.2010)
- Deniz, B. 2007. Similar Features Between Azerbaijani and Anatolian Turkish Carpets. Journal of Institute of Fine Arts, 18: 17-61.
- Develi, H. 1997. Türkiye Türkçesi ile Tatarca Arasındaki Ses Denklikleri Üzerine. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. XXVII: 73-99.
- Dilek, İ. 2007. Sibiryaya Türk Masallarında Hayvanla Evlenme. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 22: 207-218.
- Doru, N. 2007. Süryanilerde Mistik (Tasavvufi) Düşünce (Doğudan Batıya Köprü: Süryaniler). Dipnot Yayınları, İstanbul.
- Durkaya, H. 2010. Fehim-i Kadim Divanı'nda Hayvanlar Üzerine Bir İnceleme. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3 (15): 13-27.
- Eren, H. 1958. Türkçe Gök Kelimesinin Türevleri, Jean Deny Armağanı, s. 85-89, Ankara.
- Gökbulut, G. Ö. 1999. Hasan Dede ve Hasan Dede Türbesi. Gazi Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Dergisi, 9: 1-3.
- Gömeç, S. 2011. Şamanizm ve Eski Türk Dini. Berikan Elektronik Basım Yayım, İstanbul.
- Gültekin, R. E. 2003. Antik Smyrna Kenti'nin Koruyucusu St. Polycarp Adına Yapılan Bir Kilise: "St. Polycarp". Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, 4: 101-113.
- Gündoğdu, H. 2004. Tokat'tan Birkaç Figürlü Kabartma Hakkında. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 13: 65-94.
- Hoşrik, M. E. 2010. Dua ve Plasebonun Sigiller Üzerinde Etkisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İşankul, C. 2002. Kaybolan Cennetin Peşinde (Sümer ve Akad: Ütopya mı? Gerçek mi?). Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22 (3): 183-197.

- Konyalı, İ. H., 1933. 550 Cinsi Olan Kuş (Yayın hazırlayan: Yavuz İşçen). İstanbul. www.taklaciguvercin.com/kus.h (erişim 11.12.2011)
- İşçen, Y. 2010. Posta Güvercinleri. www.anadoluguvercin.com/posta-guvercinleri-2.html (Erişim 18.11.2011)
- Karagöz, S. 2010. Anadolu'da Güvercinler. İbibik Dergisi. www.taklaciguvercin.com, (erişim 13.05.2010)
- Karaso, Y. 2006. Siracı'l-Kulüb ve Eserdeki Hayvan Tespihleri. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 19: 27-52.
- Kaya, M. 2009. Dede Korkut Kitabı ve Manas Destanlarında Av. Acta Turcica, 1 (1): 96-106.
- Kiraz, C. 2009. Beyzavi Tefsirinde İşari Yorumlar ve Muhtemel Kaynakları. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 18 (1): 365-423.
- Küçük, S. 2010. Türk Lehçeleri Sözlüklerinde Somutlaştırma Yoluyla Yapılmış Renk Adları. Gazi Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi. 3: 155-196.
- Mingazova, L. 2008. Çağdaş Tatar Şiirinde İstanbul Konusu. Uluslararası Türk Kültüründe İstanbul Sempozyumu, 3-5-Nisan 2008, İstanbul.
- Muğlalı, H. 2001. Kanatlı Besleme Dinamiği ve Biyogüvenlik. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Veteriner Fakültesi. Sayfa:369-381. Samsun.
- Nalçacı, E. 1994. Evrim ve Yaşlanma Sürecinde Antioksidan Savunma. Ankara Tıp Mecmuası. 47: 465-474.
- Ocak, A. Y. 2000. Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Öğüt, S. 2002. Şatibi'ye Göre Mesalih-i Mürsele ile Bid'at Arasındaki Farklar. Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2: 21-46.
- Önal, M. N. 2010. Halk Anlatılarında Kahraman Kimliği Gizlemesi. Kafkas Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, 5 (1): 1271-1285.
- Öncel, K., Turgut, K. ve Şenel, V. 2001. Güvercinler Dünyası. Samsun Serinofil Derneği Yayını. Nur Anadolu Matbaası, Samsun.
- Özcan, H. 2002. Türk Kültüründe Hoşgörü ve Örnek Bir Tip Olarak Alevi/Bektaşî Hoşgörüsü. Doğu-Batı Bağlamında Uluslararası Türk Dili ve Kültürü Konferansı, Ekim 2002, Şumnu, Bulgaristan.
- Özdemir, M. 2005. Kahramanmaraş İlinde Ayakkabı Yapımı. Milli Folklor Dergisi, Sayı: 17, 66: 75-81.
- Öztürk, N. 2002. İlahi Dinlerde Yemin, Kefaret ve Kurban. Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13: 167-193.
- Pekşen, A. ve Günay, A. 2009. Kültür Mantarı Yetiştiriciliğinde Çay Atığı ve Buğday Sapı Karışımından Hazırlanan Kompostların Kullanımı.
- Salman, M. 2005. The Role of the Memorial Ceremonies of Hacı Bektaş Veli in Construction the Alevi-Bektaşî Identity. Middle East Technical University, the Graduate School of Social Science (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Sarıca, M., Camcı, Ö., Selçuk, E., 2003. Bildircin, Sülün, Keklik, Etçi Güvercin, Beç Tavuğu ve Devekuşu Yetiştiriciliği. 101-127, OMÜ Ziraat Fak. Baskı Ünitesi, Samsun.
- Sever, M. 2003. Masallarda Dış Can (Canın Benden Dışında Saklanması). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 60: 161-164.
- Talas, M. 2004. Mehmet Eröz'de Türklerde Totemizm İzleri. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 16 (Güz): 283-289.
- Tavkul, U. 2005. Kumuk Türkleri. Kırım Dergisi. 13 (50): 29-39.
- Tokatlı, S. 2003. Türkiye Türkçesinde Son Seste Tonlulaşma ve Uzun Ünlü Üzerine Bir İnceleme. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi. 15 (2): 141-150.
- Uçaner, B. 2008. Meyvelerin Türküsü. Turkish Studies, 282 (318)
- Yankın, B. ve Öztürk, S. 2011. Askı Davul. www.bgstorganizasyon.com/tr/iletisim, (Erişim 07.12.2011)
- Zariç, 2009. M. Kirdecî Ali Kesikbaş Destanının Metin Merkezli Temel Halkbilimi Kuramları Açısından İncelenmesi. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 22: 199-216.

Sorumlu Yazar

Orhan YILMAZ

zileliorhan@gmail.com

Geliş Tarihi : 09.03.2012

Kabul Tarihi : 19.04.2012